

מדוע החליט בן-גוריון לסגת מסיני ומעזה במרס 1957?

בוֹעַז וּוּנְטִיק'

מבוא

מלחמת סיני בסתיו 1956 הייתה מלחמת הבְּרָרָה הראשונה של ישראל. את היציאה למלחמה הגו הצרפתים והבריטים מן המניעים שלהם, וישראל הצטרפה מתוך מערכת מורכבת של שיקולים עצמאיים מצד אחד ולחצים בין-לאומיים מצד אחר – בבחינת הצעה שקשה לסרב לה. התהליכים הפוליטיים והצבאיים במזרח התיכון בשנים 1949-1956 יצרו זהות אינטרסים בין בריטניה לצרפת ולישראל ועשו את העימות הצבאי בין ישראל למצרים ובין מצרים לצרפת ובריטניה בלתי נמנע.²

בעשרים השנים האחרונות נחשפו אט-אט המסמכים המתעדים את מלחמת סיני ואת שיתוף הפעולה המשולש בין ישראל לצרפת ולבריטניה נגד מצרים. על רקע זה בולטת ההתייחסות המעטה לשיקולים שהנחו את מקבלי ההחלטות

1 הכותב הוא דוקטורנט במחלקה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון, הכותב עבודת דוקטור בנושא 'ממשל ניקסון והתהליך המדיני בין ישראל למצרים בשנים 1969-1973'.

המאמר מבוסס על עבודת סמינר שנעשתה בהנחייתו של הד"ר טוביה פרילינג בעת השתתפותי בקורס 'דוד בן-גוריון – שלושים שנות החלטות אסטרטגיות 1935-1965', שהתקיים בשנה"ל תשס"ה במחלקה להיסטוריה של מדינת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

2 אין בכוונתי לנתח כאן את התהליכים הפוליטיים והצבאיים המורכבים בשנים 1949-1956 שהובילו נדבך אחר נדבך למלחמת קדש. אסתפק בתיאור קצר של התהליכים הפוליטיים המרכזיים בזירה המזרח-תיכונית בשנים 1955-1956, שהובילו ישירות לפרוץ המשבר. לסקירה נרחבת של הרקע הפוליטי במזרח התיכון בשנים 1949-1956 ראו: משה שמש, 'מבצע קדש ומערכת סואץ: הרקע הפוליטי במזרח התיכון 1949-1956', עיונים בתקומת ישראל, 4, עמ' 66-97.

בישראל כאשר החליטו בראשית 1957 לסגת מהשטחים שכבשו במלחמת סיני, כלומר רצועת עזה וחצי האי סיני. במאמר זה יש בכוונתי לנתח את שיקוליו של ראש הממשלה ושר הביטחון של ישראל דוד בן-גוריון כאשר החליט בראשית 1957 לסגת מסיני. ההחלטה על הנסיגה מסיני התקבלה עוד ב-8 בנובמבר 1956, אך הביצוע נדחה שוב ושוב, והושלם רק בראשית מרס 1957. בדיוננו זה אנתח את השיקולים בשלבים השונים של הנסיגה מסיני – שיקולים אלה לא היו מנותקים מהזירה הבין-לאומית באותם הימים, מעמדתו של האו"ם כלפי הכיבוש הישראלי בסיני, ובייחוד מעמדתה של ארצות הברית. לאחר מכן אנתח את הישגיה של ישראל בזירה המדינית בעקבות נסיגתה זו תוך כדי מתן דגש על יחסי ישראל-ארצות הברית. לפני שאגש לעסוק בשיקולים שעמדו לנגד עיניו של בן-גוריון כאשר קיבל את ההחלטה לסגת מסיני אתאר בקצרה את הנסיבות שאפשרו את שיתוף הפעולה בין ישראל לבריטניה ולצרפת בסתיו 1956.

שלושה גורמים מרכזיים שהתרחשו באותה העת בזירה המזרח-תיכונית אפשרו את שיתוף הפעולה המשולש: עסקת הנשק הצ'כית-מצרית מספטמבר 1955; הלאמת נאצר נשיא מצרים את תעלת סואץ ביולי 1956 והסיוע הצבאי והמורלי שהעניקה מצרים לכוחות המורדים באלג'יריה, אשר ניהלו באותן השנים מאבק עיקש ורווי דמים נגד הצרפתים בניסיון להשתחרר מאחיזתם ארוכת השנים ולזכות בעצמאות המיוחלת.

ב-27 בספטמבר 1955 הודיע נאצר נשיא מצרים על עסקת נשק צ'כית-מצרית. עסקה זו יצאה מן הכוח לפועל בתמיכתה ובעידודה של ברית המועצות.³ היא כללה אספקת מטוסי קרב סילוניים, טנקים וספינות מלחמה למצרים בהיקף חסר תקדים (כ-250 מיליון דולר!), והרתיעה מאוד את ישראל. בשל החשש שמא מצרים מתכוננת לסיבוב שני נגד ישראל נוצרה בישראל אווירת חירום לאומית, והוחלט שיש להקדים תרופה למכה ולתקוף את המצרים לפני שיסתיים תהליך קליטתו של הנשק הסובייטי.⁴ לעסקה זו הייתה גם חשיבות מדינית רבה ביותר: הייתה לראשונה חדירה של ברית המועצות. לתוך אזור שהיה נתון להשפעה מובהקת של המערב. בריטניה וצרפת שלטו באזור המזרח התיכון מסיימה של מלחמת העולם הראשונה, וגם לאחר הענקת

3 אורי רענן טוען כי עסקת הנשק עם ברית המועצות נרקמה עוד בראשית 1955 וכי הרוסים הציעו נשק למצרים עוד ב-1953. ראו: Uri Ra'anan, *The USSR and the Third World*, Cambridge Mass. 1969

4 על הבהלה שגרמה עסקה זו בישראל ועל האווירה הציבורית בישראל עם היוודע דבר העסקה ראו: מרדכי בר-און, אתגר ותגרה, שדה בוקר 1991, עמ' 12-27.

עצמאות למדינות האזור – משנות השלושים ובשנות הארבעים של המאה העשרים – נשארה השפעתן על מדינות האזור איתנה. 'ההצהרה המשולשת' של ארצות הברית, בריטניה וצרפת מיום 25 במאי 1950⁵ ומאמצייהן של מדינות המערב מראשית שנות החמישים להקים באזור מערכת הגנה אזורית אשר מטרתה לשמור על האינטרסים שלהן במזרח התיכון ולסקל ניסיונות התפשטות של הסובייטים מצפון הבהירו כי בשנות החמישים נחשב המזרח התיכון אזור השפעה מערבי חשוב במאבק שהתנהל נגד ברית המועצות ומדינות הגוש הקומוניסטי, כלומר המלחמה הקרה. העסקה המצרית-צ'כית קירבה את ברית המועצות מאוד אל העמדה הערבית בסכסוך הישראלי-ערבי, פתחה את שערי העולם הערבי לחדירה של ברית המועצות וחיזקה בקרב מדינות המערב את תחושת האיום הנשקף ממשטרו של נאצר לאינטרסים האסטרטגיים החיוניים שלהן באזור.

ב־26 ביולי 1956 הלאים נאצר את תעלת סואץ תוך כדי השתלטות על חברת התעלה שרוב מניותיה היו בבעלות ממשלות בריטניה וצרפת. הבריטים והצרפתים גם יחד ראו בהלאמת התעלה איום על האינטרסים האסטרטגיים שלהן באזור, ובכלל זה על נתיבי הנפט, ועל כן הן החלו להכין תכניות לשעת חירום. הבריטים והצרפתים החלו להעביר לקפריסין ולמלטה כוחות צבא כדי להשתלט על אזור התעלה ולהביא בעקיפין להפלת שלטונו של נאצר.

הלאמת תעלת סואץ הובילה להידרדרות של ממש ביחסה של צרפת למשטרו של נאצר – יחסים שהיו מעורערים עד מאוד גם לפני כן; אלג'יריה שסופחה לצרפת עוד ב־1830 ניהלה בשנים 1954-1962 מאבק עיקש על עצמאותה בהנהגת החזית לשחרור לאומי (FLN). המאבק לטוה בפעולות טרור אכזריות נגד מוקדי שליטה צרפתיים באלג'יריה ובצרפת עצמה; נאצר, שביקש להצטייר כמנהיג האומה הערבית, הגיש בתקופה זו סיוע צבאי ומורלי חשוב לכוחות המורדים האלג'יריים.

בעקבות הלאמת תעלת סואץ הרגישו הבריטים מושפלים ונבגדים על ידי מצרים של נאצר, ואילו הצרפתים רגזו עליו בשל הסיוע שהעניק למורדים באלג'יריה באותה עת. שתי המעצמות הקולוניאליות ניסו לשמר את השפעתן

5 ההצהרה המשותפת הרגישה כי ארצות הברית, בריטניה וצרפת תומכות בריבונותן ובשלמותן הטריטוריאלית של כל המדינות במזרח התיכון וכי יסייעו מבחינה כלכלית וצבאית לכל מדינה שתהיה נתונה לאיום של גורם זר. ברית המועצות ראתה בהצהרה זו ניסיון של מדינות המערב להכשיר את דעת הקהל העולמית לאפשרות של הספקת נשק למדינות האזור. ברית המועצות חששה שמה במקרה של מלחמה בין שני הגושים יופנה נשק זה נגדה.

בזירה המזרח-תיכונית למרות תהליך שקיעתן הקולוניאלית, ואולי דווקא בעקבותיו, ועל כן היו מעוניינות בהדחתו של נאצר. לישראל היו שתי מטרות שהובילו אותה לצאת למבצע סיני: לגמול על הטרדות המסתננים מגבול מצרים שחדרו בעיקר מרצועת עזה לישראל ולפתוח את מצרי טיראן לשיט חופשי, אך היזמה לצאת למבצע סואץ הייתה במקורה של צרפת. הצרפתים ביקשו כי ישראל תפלוש לתוך מצרים, אז יתערבו צרפת ובריטניה כדי להביא כביכול להפרדת כוחות. ההפרדה תבצע לאורך תעלת סואץ, ובכך תובטח שליטתן של המעצמות לאורך התעלה. הצרפתים העריכו וקיוו כי השתלטות על התעלה תגרום לתסיסה רבתי נגד משטרו של נאצר ותביא להתמוטטותו. הוחלט אפוא לקיים שיחות משולשות – בין ישראל לבריטניה ולצרפת – כדי לתאם את הפרטים לפני היציאה למבצע. השיחות התנהלו בחשאיות גמורה בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1956. שיחות אלה הגיעו לידי הבשלה בוועידת סוור בלילה שבין 23 ל-24 באוקטובר 1956.⁶

הלאמת נאצר את התעלה יצרה הזדמנות חד-פעמית לשיתוף פעולה בין ישראל לבריטניה ולצרפת. הסיכוי לעמוד מול נאצר לברו, כחלק מקואליציה עם שתי מעצמות, לעומת החשש שמא במרוצת הזמן תצטרך ישראל לעמוד יחידה מול נאצר ויתר מדינות ערב הוא שהניע את בן-גוריון לקבל את ההחלטה הנועזת לצאת למבצע סיני. המגעים שהתנהלו בסתיו 1956 בין ישראל לבריטניה ולצרפת ליציאה למהלך המשותף נשמרו בסוד מוחלט. בישראל הועלמו המגעים החשאיים מידיעתם של חברי הממשלה, לרבות שרת החוץ גולדה מאיר, ורק הפורום המצומצם, כלומר בן-גוריון, הרמטכ"ל משה דיין ומנכ"ל משרד הביטחון שמעון פרס, שקיים את המגעים החשאיים עם הצרפתים והבריטים, היה מעורה בהתפתחות הדרמטית שהביאה לשיתוף הפעולה המשולש נגד מצרים. בששת הימים של המבצע כבשה ישראל את כל חצי האי סיני ואת רצועת עזה מהמצרים, אך נאלצה כעבור חודשים אחדים בלבד לסגת משטחים אלה בלחצם הכבד של ברית המועצות, ארצות הברית והאו"ם.

6 פרטים על ועידת סוור ראו בהרחבה: מרדכי בר-און, שערי עזה, תל אביב 1992 (להלן: בר-און, שערי עזה). כן ראו את מאמרו של שמעון פרס, שכיהן באותה העת כמנכ"ל משרד הביטחון והיה אחד משני האישים הנוספים, למעט בן-גוריון עצמו, אשר היו בסוד העניינים בעניין המגעים החשאיים בין צרפת לישראל בסוור, שהובילו לבסוף לשיתוף הפעולה המשולש ישראל-צרפת-בריטניה: שמעון פרס, 'הדרך לסוור: שיתוף פעולה אסטרטגי בין צרפת לישראל', בתוך: אילן טרואן ומשה שמש (עורכים), מבצע קדש ומערכת סואץ 1956 – עיון מחדש, שדה בוקר 1994, עמ' 132-139.

בשני העשורים האחרונים, לאחר חשיפתם של המסמכים המתעדים את מלחמת סיני בגנוז המדינה ובארכיון הלאומי הבריטי (ה-P.R.O.)⁷, התפתח פולמוס מרתק בין היסטוריונים בנוגע לשאלה מדוע יצאה ישראל למבצע סיני; יש הסבורים כי מבצע סיני הוא תוצאה של המתיחות המתמשכת בגבול ישראל-מצרים שהלכה והחריפה בשנים 1954-1956. בין הסבורים כך נמצאים בני מוריס, מרדכי בר-און ומיכאל אורן.⁸ לפי גישה זו, נוצר מעין מעגל קסמים, ובו חדרו מסתננים מתחומי מצרים לשטח ישראל למטרות גנבה, שוד ורצח, וישראל נאלצה להגיב בחריפות על חדירות אלה ולתקוף יעדים בתחומי מצרים וירדן. בעקבות פעולות אלה החלו להתנהל חילופי אש בין שני הצדדים. המתיחות גררה פעולות תגמול קשות מצדה של ישראל. המתיחות בגבול מצרים הביאה להתחמשותה של מצרים, וזו הגיעה לשיא בחתימת עסקת הנשק המצרית-צ'כית שנאצר דיווח עליה בספטמבר 1955. מכאן הייתה השאלה של פתיחת מלחמה בין ישראל למצרים רק שאלה של זמן.

לעומתם, דוד טל טוען כי יש לראות במבצע סיני לא תוצאה של המתיחות בגבול ישראל ומצרים אלא תוצאה של שינויים גאופוליטיים שהתרחשו במזרח התיכון בנסיבות אשר לא היה להן קשר עם הסכסוך הישראלי-ערבי ואף לא עם הסכסוך בין ישראל למצרים; הוא מציין כי גם בחזית עם ירדן וסוריה היו במחצית הראשונה של שנות החמישים תקריות רבות וחדירות של מסתננים, ובכל זאת פרצה מלחמה לא בינן ובינן ישראל ב-1956 אלא רק בין ישראל למצרים. לדעתו, האירועים שהתרחשו במחצית הראשונה של שנות החמישים בזירה המזרח-תיכונית, ובייחוד עסקת הנשק הצ'כית-מצרית גרמו לשינוי יסודי במדיניות הביטחון של ישראל והובילו ליציאתה למבצע סיני. החדירה הסובייטית למזרח התיכון, שהיה נתון עד אז להשפעה מובהקת של המערב, יצרה חשש כבד בקרב הישראלים וכן בצרפת ובבריטניה, מפני ההתפתחויות העתידיות במזרח התיכון, והובילה אותן לצאת למהלך המשותף כדי למגר את משטרו הפרו-סובייטי של נאצר.⁹

7 שלא כמקובל בישראל, בבריטניה ובארצות הברית, הנהוגות לפתוח לעיון החוקרים מסמכים היסטוריים לאחר שלושים שנה, בצרפת מקובל לעשות כן רק לאחר שמונים שנה.

8 בני מוריס, מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956, תל אביב 1996; בר-און, שיערי עזה, עמ' 276-293; Michael Oren, *The Origins of the Second Arab-Israel War*, London 1992

9 David Tal, 'Israel's Way to the 1956 War', *The International Journal of Middle East Studies*, 28 (February 1996), pp. 59-81

גישה היסטוריוגרפית שונה מציע מוטי גולני. הוא אינו מכריע בשאלה מה היו הגורמים המהותיים שהובילו את ישראל ואת מצרים למלחמה, אלא מציע שני הסברים מרכזיים להחלטתה של ישראל לחבור לבריטניה ולצרפת במלחמת סיני. ההסבר הראשון עניינו התפקיד המכריע שהיה לרמטכ"ל צה"ל באותה עת משה דיין, ובמידה רבה גם למנכ"ל משרד הביטחון שמעון פרס, בקידום המהלכים שבסופו של דבר הובילו את ישראל למלחמה. ההסבר השני, שאינו מנותק מזה הראשון, הוא עומק הקשר שנוצר בין צרפת לישראל כאשר צרפת הייתה לידידתה הקרובה ביותר של ישראל באותה העת ושימשה ספק הנשק הראשי שלה. גולני מתאר את דיין כמי שעושה כל מאמץ להביא להתלקחותה של מלחמה, גם בניגוד לדעתו המפורשת של בן-גוריון. הוא טוען כי בשנים 1955-1956 ניהל צה"ל בראשותו של הרמטכ"ל דיין 'מדיניות עצמאית' שהתעלמה לעתים משיקולי ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון.¹⁰

על רקע פולמוס ער זה בולט מיעוט ההתייחסות לשאלה חשובה לא פחות הקשורה למבצע סיני: מדוע החליטה ישראל לסגת מסיני ומרצועת עזה? ההתייחסות היחידה לנסיגה עצמה נמצאת בספרו של בר-און,¹¹ אך גם הוא אינו מייחס לעמדתה של ארצות הברית בעניין השטחים שכבשה ישראל במלחמת סיני חשיבות מרכזית במכלול השיקולים אשר הנחו את ישראל כאשר החליטה לסגת. בר-און מתייחס לעמדתה ולעמדתן של שאר המעצמות וכן לעמדתו של האו"ם. במאמר זה יש בכוונתי לנתח את שיקוליו של בן-גוריון כאשר החליט בראשית 1957 לסגת משטחי סיני ועזה ולטעון כי עמדתה הנחושה והנחרצת של ארצות הברית היא שהובילה את בן-גוריון להחליט על הנסיגה משטחי סיני ורצועת עזה. בכוונתי לטעון לא כי בן-גוריון לבדו היה אמון על קבלת החלטה חשובה זו אלא כי מתוקף היותו ראש הממשלה ושר הביטחון של ישראל גם יחד באותה העת הוענק לו בטבעיות משקל מכריע בתהליך קבלת ההחלטות בנושאים המדיניים והביטחוניים וכן בסוגיית הנסיגה של ישראל מהשטחים שכבשה במבצע קדש.

10 מוטי גולני, תהיה מלחמה בקיץ... הדרך למבצע סיני 1955-1956, תל אביב 1997.

11 בר-און, שערי עזה.

מדוע החליט בן־גוריון לסגת מסיני?

ב־7 בנובמבר 1956, כנאום מלא פאתוס בפני מליאת הכנסת, הדגיש בן־גוריון את זכותה של ישראל על חצי האי יטבת¹² ורמז על חלומו לספח את חצי האי סיני כולו ואת איי מפרץ אילת. זאת ועוד, בן־גוריון הדף את הלחצים שהפעילו על ישראל מעצמות־העל ארצות הברית וברית המועצות וכן האו"ם, שדרשו בתוקף כי ישראל תיסוג מיד משטחי סיני ורצועת עזה וסירב להצבתו של כוח בין־לאומי בשטחים שכבש צה"ל.¹³ באיגרתו למסדר הניצחון של צה"ל שנערך יום קודם לכן בשארם א־שיח' הכריז בלהט: 'יוטבת תהיה שוב לחלק ממלכות ישראל השלישית'.¹⁴ על רקע הכרזותיו אלה של בן־גוריון נשאלת השאלה מדוע יום אחד בלבד לאחר 'נאום מלכות ישראל השלישית' הודיעה ישראל על הסכמתה לסגת מסיני?

כדי להשיב על שאלה זו יש לחזור אל כמה ימים לפני תחילתו של מבצע סיני. ב־28 באוקטובר 1956 כאשר הציג בן־גוריון לפני ממשלת ישראל את המלצתו לצאת למלחמה הוא הטיל ספק בסיכוייה של ישראל להחזיק בשטחים שתכבוש בסיני ובעזה. בן־גוריון ידע כי אם תכבוש ישראל שטחים בסיני וברצועת עזה, יופעלו עליה מיד לחצים בין־לאומיים כדי לאלצה לסגת משטחים אלה, אך הוא לא שיער את מידת חריפותה של התגובה מווינגטון בעניין זה. כנאומו מיום זה בפני הממשלה הביע את חששו מלחצים אלה, ובייחוד מלחצים אפשריים מצד ממשלת ארצות הברית:

איני יודע מה יהיה גורל סיני [...] אני יכול לתאר לעצמי שיופעלו כוחות כאלה שיכריחו אותנו לעזוב את חצי האי סיני [...] ומאמריקה אני חושש יותר מכולם. אמריקה מסוגלת להכריח אותנו לסגת. אין היא צריכה לשלוח צבא למטרה זו. יש לה אמצעים יעילים אחרים, די חמורים.¹⁵

נאומו של בן־גוריון בכנסת מיד לאחר סיום הקרבות בסיני 'נאום ממלכת ישראל השלישית' עלול להטעות; בן־גוריון לא השלה את עצמו כי ישראל

12 עד המאה השישית לספירה הייתה בחצי האי טיראן (שנקרא אז יטבת) מושבה יהודית שגבתה מס מעבר מהאניות הנכנסות לים סוף. חצי האי נמצא בצפון ים סוף, שישה ק"מ ממערב לחצי האי סיני, בשטח הטריטוריאלי של ערב הסעודית, אולם מוחכר למצרים בהסדר ארוך טווח.

13 דברי הכנסת, מיום 7.11.1956.

14 הארץ, 7.11.1956.

15 דוד בן־גוריון, מדינת ישראל המחודשת, א, תל אביב 1969, עמ' 27.

תוכל לשמור לעצמה את כל השטחים שכבשה במבצע סיני. עם זאת, הוא האמין כי ישנו סיכוי כי יעלה בידה לשמור על מקצת השטחים החדשים, ובעיקר על האזורים החיוניים לה מבחינה אסטרטגית: מצרי טירן ורצועת עזה.¹⁶ לפיכך ניסה להשהות את קצב הנסיגה מסיני ומעזה, להתמקח עם האו"ם ועם ארצות הברית על קצב הנסיגה, על אופיו של כוח האו"ם שישלח לסיני ולעזה כדי לחצוץ בין צבאות ישראל ומצרים, ובעיקר על הערבויות המדיניות שתקבל ישראל תמורת הנסיגה ועל התנאים הצבאיים אשר ישררו לאורך הגבול ובמצרי טירן לאחר הנסיגה.¹⁷ תחילה ניסה בן-גוריון לגלות עמדה תקיפה כלפי האו"ם ואף כלפי ארצות הברית כדי לעכב את הנסיגה ולהשאיר בידי ישראל ולו רק מקצת הישגיה הצבאיים, אך הלחצים שהופעלו עליו מכל עבר, ובעיקר את הלחצים ואת האיומים מצד ארצות הברית, ערערו אט-אט את עמדתו התקיפה וגרמו לו להסכים לסגת לגבול שלפני פרוץ הקרבות.

האיומים מצד הסובייטים

תחילה הגיעו האיומים מצד הסובייטים. ב-5 בנובמבר 1956 שיגר המרשל בולגנין,¹⁸ ראש ממשלת ברית המועצות, שלוש איגרות: ללונדון, לפריז ולתל אביב. באיגרות אלה נכתב כי ברית המועצות תשתמש בכוח כדי למחוץ את התוקפים שתקפו את מצרים. האיגרת לישראל הייתה חריפה במיוחד, ובין היתר נכתב:

16 יש לזכור כי רוב המסתננים לישראל בשנים 1959-1956 באו משטחי סיני, ועל כן האמין בן-גוריון כי שליטה של ישראל ברצועה או לפחות נוכחות של כוחות האו"ם באזור תקטין מאוד את ממדיה של תופעה זו. מצרי טיראן הם מצרי ים השוכנים בפתחו של מפרץ אילת ומקשרים בינו ובין ים סוף. בתחום המצרים שוכנים האיים טיראן וסנפיר. האיים שייכים לערב הסעודית, אך על פי הסכם בין ערב הסעודית למצרים, מוחכרים למצרים. נתיב השיט במצרי טיראן עובר בין האי טיראן ובין חופי סיני. מקומם של מצרי טיראן בכניסה למפרץ אילת הוא בעל משמעות אסטרטגית רבה ביותר לישראל. דרכם עוברת עיקר התנועה הימית בין ישראל ליבשת אפריקה והמזרח הרחוק המגיעה לנמל אילת. חסימת מצרי טיראן בידי מצרים לפני מבצע קדש ב-1956 הייתה מהגורמים המרכזיים לפרוץ המבצע.

17 בר-און, שערי עזה, עמ' 320.

18 ראש ממשלת ברית המועצות בשנים 1955-1958. בתקופת כהונתו השתתף בניסיון להדיח את מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות ניקיטה חרושצ'וב, ולאחר מכן הודח מתפקידו.

ממשלת ישראל משחקת בצורה פושעת ובלתי אחראית בגורל עמה. היא זורעת בין עמי המזרח איבה למדינת ישראל, שאינה יכולה שלא להשאיר את עקבותיה על עתידה של ישראל ומעמידה בסימן שאלה את עצם קיומה של ישראל כמדינה.¹⁹

באיגרות אף הודיעה ברית המועצות לישראל כי השגריר הסובייטי אברמוב יעזוב את ישראל ללא דיחוי לצורך התייעצות במוסקבה על עתיד היחסים בין ברית המועצות לישראל.²⁰ בהודמנות זו הזהירה ברית המועצות את ישראל כי היא 'תנקוט באמצעים על מנת להפסיק את המלחמה ולרסן את התוקפים'.²¹ ברית המועצות אף הפיצה את השמועה כי היא מגייסת מתנדבים שישרתו בצבא מצרים כטייסים, תותחנים ושריונאים. חרושצ'וב כתב בזיכרונותיו:

הצגנו לישראל את תנאינו בשפה שאינה משתמעת לשתי פנים, או שתסוג את צבאה לאחור ותענה להחלטות האו"ם, או שתהיה צפויה להתנגשות עם צבאה של מצרים ואז עלולה היא למצוא את עצמה פנים-אל-פנים מול מתנדבינו.²²

מידת רצינותה של ברית המועצות באימו של בולגנין היא פרשה מעניינת ובעלת חשיבות, ומן הראוי להתייחס אליה מאמר זה. בן-גוריון חשש עוד לפני תחילתו של מבצע סיני שמא תשלח ברית המועצות מתנדבים סובייטים לעזרתה של מצרים במקרה של עימות בין ישראל למצרים.²³ הצהרתו של שר החוץ של

19 Ro'i, Y., *From Encroachment to Involvement*, New York 1974, pp. 189-191

(hence: Ro'i, *From Encroachment to Involvement*). יש לשים לב כי להבדיל מן השרדים שנשלחו לבריטניה ולצרפת, הייתה נימת האיגרת שנשלחה לראש ממשלת ישראל גסה וברוטלית. האיגרת גינתה את 'התוקפנות המזויינת' של ישראל וציינה כי ממשלת ישראל ממשיכה 'לפעול כמכשיר בידי כוחות אימפריאליסטיים חיצוניים בהרפתקה חסרת היגיון, כשהיא מתגרה בכול עמי המזרח ובכול העמים שוחרי השלום בעולם'. בולגנין אף האשים את ישראל כי בהצהרתיה הכוזבות על 'אהבת השלום' שהיא שאפה לה 'רק להרדים את ערנות העמים האחרים, בהכינה התקפה בוגדנית על שכנותיה, לפי רצון זר ובפעלה לפי הוראות מן החוץ'. ראו: שם, עמ' 191.

20 יש לשים לב כי ברית המועצות לא החזירה את שגריריה מלונדון ומפריז, אך החזירה את השגריר הסובייטי אברמוב למוסקבה.

21 שם.

22 אדואר קרנקשאו, חרושצ'וב מעלה זיכרונות, תל אביב 1971, עמ' 314.

23 יומן בן-גוריון, 25.9.1956 (יומני בן-גוריון נמצאים בארכיון צה"ל, ועותק מהם נמצא בארכיון בן-גוריון שבשדה בוקר).

ברית המועצות שפילוב מראשית אוקטובר 1956 – 'מצרים לא תהיה בודדת במאבקה'²⁴ אם יפרוץ עימות מזוין באזור – חיזקה את החששות בישראל שמא תהיה ברית המועצות פעילה בסכסוך. היה אף חשש שמא תשתמש ברית המועצות בטילים נגד ישראל, בריטניה וצרפת. למרות זאת, נראה כי השיקולים לנצל את ההזדמנות החד-פעמית, שספק אם תחזור בשנית, ולצאת למהלך המשותף עם צרפת ובריטניה הכריעו את הכף לצאת למהלך הצבאי, למרות החשש מתגובתן של ברית המועצות וארצות הברית.

בן-גוריון ניסה להפגין כלפי הסובבים אותו קור רוח ואיפוק בעניין האיומים של בולגנין,²⁵ אך לאמתו של דבר הוא התייחס ברצינות לאיומי הסובייטים. בשיחה שערך בן-גוריון עם אלופי צה"ל ב-1 במרס 1957 הוא הודה כי אכן חשש מפני האיומים מצד הסובייטים.²⁶ הוא החליט לשגר את שרת החוץ גולדה מאיר ואת מנכ"ל משרד הביטחון שמעון פרס לפריז כדי להיוועץ עם הצרפתים בעניין רצינות האיום הסובייטי.

בצרפת היו בשעתו הדעות חלוקות בנוגע לרצינות כוונותיה של ברית המועצות להתערב בסכסוך התערבות פעילה. כריסטיאן פינז, שר החוץ של צרפת, היה מודאג והתייחס לאיום הסובייטים ברצינות רבה: 'אני מציע לכם שלא לזלזל באזהרתו של בולגנין'.²⁷ לעומתו, טען שר ההגנה של צרפת מוריס בורג'ס-מונרי כי איום הרוסים איננו אלא מעשה הונאה דיפלומטי. הוא סבר כי הרוסים לא יסתכנו במלחמת עולם מכיוון שברור להם כי מעורבותם בסכסוך

24 דבר, 10.10.1956.

25 משה דיין, הרמטכ"ל באותה עת, התרשם כי אמנם הרגיש בן-גוריון דאגה עמוקה, אך תגובתו לא הייתה פיק-ברכיים. לא אחזה בו בהלה. להפך, מבחינה האמוצינאלית האולטימאטום הרוסי דרך אותו למאבק [...] שמחתי על קור-הרוח שבו ניתח ב.ג. את פני הדברים. אני מכיר את מי שעלולים היו להיות ראשי ממשלות ישראל לולא מילא ב.ג. תפקיד זה ודיין מתכוון כנראה למשה שרת, שהיו לו עמו יחסים מעורערים עד מאוד כאשר כיהן שרת כראש הממשלה - מראשית 1954 עד פברואר 1955], ואין לי ספק כי תגובותיהם במצב זה היו חדורות יותר משמינית-שבשמנית של פאניקה'. ראו: משה דיין, יומן מערכת סיני, תל אביב 1965, עמ' 165 (להלן: דיין, יומן מערכת סיני).

26 מיכאל בר-זוהר, בן-גוריון, ג, תל אביב 1987, עמ' 1291 (להלן: בר-זוהר, בן-גוריון).

27 יוסף עברון, ביום סגריר – סואץ מאחורי הקלעים, תל אביב 1968, עמ' 154 (להלן: עברון, ביום סגריר). כן ראו: נתנאל לורך, בצבת מעצמות: ישראל ולחץ המעצמות בשלהי מלחמת העצמאות ומערכת קדש, תל אביב 1990, עמ' 188-191 (להלן: לורך, בצבת מעצמות).

בסופו תביא בהכרח למלחמת עולם שלישית.²⁸ יוסף אבירד, שגריר ישראל במוסקבה, טען גם הוא שהאיום הסובייטי הוא 'בלוף'.²⁹

במבט לאחור נראה כי הלחץ שהפעילה ארצות הברית על ישראל לסגת מהשטחים שנכבשו ממצרים, ולא הלחץ מצד ברית המועצות, הוא שהוביל בסופו של דבר לנסיגתה של ישראל מחצי האי סיני. ארצות הברית, שהייתה נתונה באותה העת בשלבים האחרונים של מערכת הבחירות לנשיאות ולקונגרס, הפעילה את לחצה על ישראל לסגת משטחיה של מצרים. ארצות הברית חששה שמא תנצל ברית המועצות את המצב ותשתלט על המזרח התיכון כולו. התהדקות היחסים בין ברית המועצות למדינות ערב, ובייחוד למצרים, יצרה חשש כבד בוושנינגטון שמא מעורבותן של בריטניה וצרפת לצדה של ישראל תקנה לסובייטים סופית את אהדתן של מדינות ערב. ארצות הברית גם חששה שמא תצליח ברית המועצות לתמרן אותה להתייצב לצד התוקפים (בריטניה, צרפת וישראל), וכך תצטייר בעיני העולם כמי שתומכת ב'מבצע הקולוניאליסטי המגונה'.³⁰

חששה זה של ארצות הברית לא היה משולל יסוד כלל וכלל. חרושצ'וב סיפר בזיכרונותיו שבולגנין שיגר מכתב אל נשיא ארצות הברית דווייט דייוויד אייזנהאואר, והציע לו לשתף פעולה נגד התוקפים. חרושצ'וב מציין כי לפני שנשלח המכתב לנשיא ארצות הברית הוא התייעץ עם הדיפלומט הוותיק והמנוסה מולוטוב (זה נשא בתפקידים בכירים בממשל הסובייטי, ובין השאר שימש שר החוץ של ברית המועצות בשנות השלושים והארבעים). מולוטוב שאל את חרושצ'וב אם הוא סבור שהאמריקנים ייענו להצעתה של ברית המועצות, וחרושצ'וב השיב לו: 'בוודאי שלא, אבל על-ידי כך שנכריח

28 עברון, ביום סגריר, עמ' 155.

29 בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1273. האלוף דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר, סבר גם הוא כי אין ממש באיום האווירי של ברית המועצות. טולקובסקי סבר: 'מערך הקרקע של סוריה אינו מאפשר הפעלת מטוסים סובייטיים בהיקף של ממש ובוודאי לא מפציצים כבדים. לטיסה ישירה (מברית המועצות) הטוחים מן הקווקז לסיני גדולים מדי. אשר לטיילי קרקע-קרקע, מידת דיוקם אינה גדולה. האיום הסובייטי הוא הפחדה בלבד, ולא צריך לקבל ממנו פיק ברכיים'. ראו: משה ז"ק, 40 שנות דו-שיח עם מוסקבה, תל אביב 1988, עמ' 190 (להלן: ז"ק, 40 שנות דו-שיח עם מוסקבה). ז"ק מוסיף ומציין כי גם הערכת אמ"ן בזמנו הייתה: 'האיום הסובייטי אינו אלא רעש של מי שאינו מסוגל להגשים את צעקותיו'.

30 בר-און, שערי עזה, עמ' 321.

אותם [את האמריקנים] לסרב, נחשוף את הצביעות שבהכרזותיהם המגנות את ההתקפה על מצרים.³¹

הלחץ מצד ארצות הברית

על רקע זה הפעילה ארצות הברית לחצים כבדים על ישראל לסגת משטחי מצרים. במברק ששלח הנשיא אייזנהאואר עצמו לכן-גוריון נשמע איום מפורש על ישראל: 'בני ארצי יצטערו צער רב אם מדיניותה של ישראל בנושא חיוני זה תפגע בידידות ובשיתוף הפעולה בין ארצותינו'.³² ישראל חששה שמא יוביל סירובה להיענות לדרישתה של ארצות הברית לסגת משטחי מצרים שנכבשו להידרדרות של ממש ביחסים עם האמריקנים. הדבר עלול להוביל לצעדים חמורים נוספים כמו הפסקת הסיוע הכלכלי שישראל הייתה כה תלויה בו. אבא אבן, שגריר ישראל באו"ם, הביע בפניו של כן-גוריון את חששותיו מצעדיה של ארצות הברית במקרה שלא תסכים ישראל לסגת משטחיה של מצרים. ב-8 בנובמבר 1956 רשם כן-גוריון ביומנו:

טלפן לי אבן מלא פחדים. גם מברקיו זורעים אימה ופחד. [תת-מזכיר המדינה האמריקני] הזהיר את שילוח [ציר ישראל בווינגטון] שינתקו כל הקשרים אתנו, יפסיקו כל עזרה ואולי גם יגרשו אותנו מהאו"ם. כנראה נפל עליהם פחד רוסיה. לפי הידיעות, זורם נשק רב עם מתנדבים לסוריה.³³

ארצות הברית חששה מאוד בזמנו מהאיום הסובייטי. חששותיה של ארצות הברית מהתערבות הסובייטים בקרבות במזרח התיכון גברו כאשר הצליחה ברית המועצות לדכא את המרד בהונגריה ב-4 בנובמבר 1956. ברית המועצות יזמה כינוס של מועצת הביטחון של האו"ם ב-5 בנובמבר, והציעה לנשיא ארצות הברית לפעול בידה כדי לסייע למצרים להדוף את צבאות הפולשים.³⁴ מברקי האיום ששלח בולגנין לראשי ממשלות בריטניה, צרפת וישראל ב-6 בנובמבר הגבירו את חששות האמריקנים מפני האפשרות של התערבות סובייטית ישירה בסכסוך במזרח התיכון. באותו היום שלח שגריר ארצות הברית במוסקבה מברק,

31 קרנקסאו, חרושצ'וב מעלה זיכרונות, עמ' 312.

32 מצוטט בתוך: בראון, שערי עזה, עמ' 323.

33 יומן כן-גוריון, 8.11.1956.

34 Ro'I, Y., *From Encroachment to Involvement*, p. 189

ובו רשם כי אם יימשכו הקרבות במזרח התיכון, יקשה על ברית המועצות מאוד לשבת בחיבוק ידיים.³⁵ ארצות הברית הודיעה מפורשות לישראל שלא תזכה להגנה מפני הסובייטים אם לא תסכים לסגת מסיני.³⁶ נראה כי החששות מפני התערבות סובייטית השפיעו על בן־גוריון ועל אנשי לשכתו. בערבו של 8 בנובמבר 1956 הוא כתב ביומנו:

היה זה יום בלהות. מרומא, מפריז ומוושינגטון רודפות זו אחר זו ידיעות על זרם מטוסים ו'מתנדבים' סובייטיים לסוריה, על הבטחה להפציץ את ישראל — שדות־התעופה, הערים ועוד. אם הסורים והירדנים יצאו למלחמה בנו [...] יש אולי הרבה מהגזמה בידיעות אלה, אבל איגרתו של בולגנין אלי — מכתב שראוי היה להיכתב על־ידי היטלר — והשתוללות הטנקים הרוסיים בהונגריה מעידים מה נאצים קומוניסטים אלה מסוגלים לעשות.³⁷

במשרדי הממשלה נוצר חשש כבד מאפשרות למעורבות של ברית המועצות נגד ישראל. שרים אחדים תבעו בקולי קולות נסיגה מיידית, ובראשם פנחס ספיר וזלמן ארן.³⁸ באותן השעות התקבל גם מברק מנשיא התנועה הציונית העולמית נחום גולדמן, שניסה באותם הימים לגייס את דעת הקהל היהודית בארצות הברית לתמיכה בישראל. מברקו של גולדמן הוסיף לחשותיו של בן־גוריון:

אם יפתח ריב גלוי בין ישראל לממשלת ארצות־הברית בנקודה זו [דרישתה התקיפה של ארצות הברית מישראל לסגת מסיני ועזה] אינני רואה כל אפשרות לגייס את יהדות ארצות־הברית לא במובן המדיני ולא במובן הכספי.³⁹

איום מצד ארצות הברית ונסיגה של ישראל: בן־גוריון מחליט לסגת מסיני ומרצועת עזה

באותו היום, בשעת ערב מאוחרת, לאחר שתי ישיבות ממשלה דחופות, נכנע בן־גוריון ושלח מברק לנציג הישראלי באו"ם אבא אבן, ובו הורה להודיע על

35 Charles Bohlen, *Witness to History, 1929-1969*, New York 1973, p. 433

36 לורך, *כבצת מעצמות*, עמ' 169.

37 יומן בן־גוריון, 8.11.1956.

38 תיאור של האווירה בלשכתו של בן־גוריון ב־8.11.1956 ראו: בר־זוהר, בן־גוריון, עמ' 1280-1282.

39 מצוטט בתוך: בר־און, *שערי עזה*, עמ' 324.

נכונותה של ישראל לסגת מסיני ומרצועת עזה.⁴⁰ נראה כי האיום הסובייטי הצליח לזרוע פחד בישראל ובארצות הברית גם יחד. מניתוח שלאחר מעשה מתברר כי איומו של בולגנין לא היה אלא מעשה הונאה דיפלומטי. לימים התפאר חרושצ'וב בזיכרונותיו כי איום הטילים הצליח, אף שלברית המועצות לא הייתה כל יכולת מבצעית לממשו באותה העת.⁴¹

בן-גוריון התאכזב קשות מעמדתה של ארצות הברית בזמן המשבר בסואץ ומעמדתו של הנשיא אייזנהאואר. הוא קיווה כי ארצות הברית תתמוך במאבקה של ישראל שלא לסגת מרצועת עזה וממצרי טיראן או לפחות להעניק לה ערובות כי תוכל לעבור בבטחה במפרץ אילת, אך לא כך אירע. משנשלמה התארגנותו של כוח האו"ם בסני החלה מסכת לחצים של המזכ"ל דאג האמרשילד, שמטרתו הייתה לאלץ את ישראל לסגת ללא תנאי מכל השטחים אשר כבשה. הלחצים החלו בשלהי נובמבר 1956, ונמשכו באינטנסיביות כשלושה חודשים – עד אשר נאלצה ישראל לעשות זאת. אמנם ישראל ניסתה להציג את דרישותיה ולהתנות את הנסיגה במילוין, אך עד מהרה התברר למשלחת הישראלית באו"ם כי היא לא תוכל אלא להתמקח על קצב הנסיגה ועל לוח הזמנים שלה ולא תוכל לכרוך אותה בתביעותיה של ישראל.

ב־19 בינואר 1957 התקבלה באו"ם החלטה הקוראת לישראל לסגת מיד וללא תנאים מהשטחים שכבשה. בריטניה הייתה נתונה עוד מראשית מעורבותה הצבאית במצרים ללחץ כלכלי כבד מצדה של ארצות הברית וללחץ הולך וגובר מבית. בהפגנות ענקיות שארגנה מפלגת הפועלים ('הלייבור') ברחובות לונדון קראו ההמונים להפסקת מעורבותה של בריטניה ולהתפטרותו של ראש הממשלה אידן. אידן – שהיה נתון ללחצים מכל עבר, גם בתוך מפלגתו שלו, המפלגה השמרנית – נאלץ עוד ב־5 בנובמבר 1956 להורות על

40 פרטים על דינוי הממשלה שהתקיימו באותו יום ראו: נתנאל לורך, בצבת מעצמות, עמ' 175-180.

41 אדוארד קרנקסאו, חרושצ'וב מעלה זיכרונות, עמ' 313-314. ז"ק טוען כי ברית המועצות ניהלה מלחמה פסיכולוגית מבריקה נגד ראשי הביון הבריטים והאמריקנים ומספר כיצד נפלו הבריטים בפח שטמנו להם הסובייטים: 'קציני ביטחון סובייטיים חשפו ציוד שיחות ופענוח צופנים, שהוטמן בתוך השגרירות המצרית בלונדון, אך במקום לפרק אותו החליטו לנצלו למלחמת עצבים נגד בריטניה. בימי משבר סואץ הוינו [הסובייטים] את השגרירות המצרית בלונדון בדו"חות מוצפנים על הבטחות שקיבל השגריר המצרי במוסקבה ממשלת ברית המועצות לשגר מטוסי קרב סובייטיים לעזרת מצרים. פענוחם של שדרים אלה גרם לבהלה בממשלה ובמטה הצבא הבריטי, ורק לאחר המלחמה התברר שהיו אלה דו"חות כוזבים שנועדו למלחמת עצבים'. ראו: ז"ק, 40 שנות דו"שיח עם מוסקבה, עמ' 190.

הפסקת הלחימה של הכוחות הבריטיים;⁴² ואז תבעה גם היא מישראל לסגת. בריטניה ניסתה בשארית כוחה להציל את שארית נכסיה במזרח התיכון וחששה עד מאוד מלחץ הערבים. היא חששה בייחוד מהפסקת מקורות הנפט מכווית ומערב הסעודית.⁴³ צרפת הייתה המדינה היחידה שעמדה לימינה של ישראל והצביעה נגד הצעה זו באו"ם, ואילו ממשלת ארצות הברית לא הייתה מוכנה לעשות כן.

בארצות הברית החלה להתגבש ההכרה כי עקב התמוטטות מעמדה של בריטניה במזרח התיכון והסכנה הגוברת של חדירה של ברית המועצות אל תוך החלל המדיני שנוצר, אין לארצות הברית מנוס מלקבל עלייה אחראיות ישירה להגנת המדינות והמשטרים הפרו-מערביים באזור. תפיסה זו התגבשה בראשית 1957, וקיבלה את הכינוי 'דוקטרינת אייזנהאואר'.⁴⁴ ארצות הברית האמינה בתקופה זו כי עליה לגלות יחס מאוזן כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי כדי למנוע את נפילתן של כל המדינות הערביות לזרועות הסובייטים. מצב עניינים זה חייב את האמריקנים לשמור ככל הניתן על גישה ידידותית כלפי מדינות ערב ולא לסייע לישראל להשיג ולו מקצת יעדיה המדיניים בעקבות ניצחונה הצבאי כדי לא לחבל במדיניותה החדשה של ארצות הברית באזור.

ממשלת ישראל הודיעה בסוף דצמבר 1956 כי היא מוכנה לפנות את כוחותיה מכל השטחים שכבשה למעט רצועת עזה ומצרי טיראן. עמדה זו באה לידי ביטוי בשורה של החלטות שהתקבלו ב-13 בינואר 1957 בכנסת:

- א. ישראל לא תפנה את מצרי טיראן אלא לאחר שיובטח לה חופש השיט בהם.
- ב. ישראל תובעת ערבויות ממשיות לחופש השיט בתעלת סואץ.
- ג. ישראל תחזיק ברצועת עזה, תקים בה מנהל עצמי של התושבים, ותהיה אחראית לביטחון הפנים והחוץ בה באמצעות משטרה. ישראל מתנגדת להפקרת ביטחון הרצועה בידי כוחות האו"ם.
- ד. על האו"ם להכריז על סיני, או לפחות על חלקו המזרחי, כעל שטח מפורז.⁴⁵

42 בר-און, שערי עזה, עמ' 317.

43 שם, עמ' 333.

44 דוקטרינת אייזנהאואר קבעה כי נשיא ארצות הברית רשאי להעניק סיוע צבאי וכלכלי לכל מדינה במזרח התיכון שתבקש זאת, ואף להשתמש בכוח צבאי כדי לסייע למדינה מזרח-תיכונית 'מותקפת'. הסובייטים פירשו תכנית זו כמכוונת נגד ברית המועצות ונגד ניסיונותיה להרחיב את השפעתה בקרב מדינות ערב. ראו בעניין זה: Ro'i, Y., *From Encroachment to Involvement*, pp. 198-204

45 מובא בתוך: בר-און, שערי עזה, עמ' 345.

בן-גוריון ידע היטב כי החלטתה זו של ממשלת ישראל קוראת תיגר לא רק על האו"ם אלא גם על ממשלת ארצות הברית, ולכן הביין כי לא יוכל להתחמק עוד זמן רב מההכרעה המתבקשת. האו"ם החל לאיים בסנקציות נגד ישראל, והיה חשש שמא ארצות הברית תתמוך בכך. בן-גוריון ביטא את חששו זה ביומנו מיום 10 בינואר 1957:

בחמש לפנות ערב התיעצנו: גולדה [מאיר, שרת החוץ], [ואלטר] איתן [מנכ"ל משרד החוץ], [יעקב] הרצוג [מנכ"ל משרד ראש הממשלה], משה [דיין] ו[לוין] אשכול [שר האוצר] על מצרים ועזה. החלטנו לא לזוז משני המקומות ויהי מה. הרצוג סבר שלא יהיו 2/3 [הרוב המתחייב להעברת החלטות בעצרת האו"ם] בעד סנקציות נגדנו; אבל אין כל ביטחון, גם אם הנחת הרצוג נכונה, שארה"ב לא תנקוט בפועל בסנקציות נגדנו. היא למעשה הפסיקה [בקונגרס] את הדיון על המלווה, מענק ועודפי מזון [שביקשה ישראל] ויתכן שתטיל אמברגו על הוצאת כספים לישראל.⁴⁶

כלפי חוץ עשה בן-גוריון רושם כי הוא מוכן 'למתוח את החבל' עוד קצת וכי בכוונתו להסתכן בסנקציות של האו"ם וארצות הברית: הוא הציע לשר האוצר אשכול לראות בהיאחזות במצרים ובעזה את משימת הפתוח לשנת 1957 'כלום אין זו משימת פתוח נכבדה ובעלת רנטביליות גבוהה לטווח ארוך?'⁴⁷ ביומנו מיום 7 בינואר 1957 הוא כתב:

שאלתי את אשכול כמה זמן נוכל להתקיים אם אמריקה תטיל סנקציות ותאסור כל העברה כספית לארץ. אמר 3 חודשים [...] אמרתי כי אציע לממשלה להודיע לעצרת [האו"ם] ולממשלת ארה"ב כי ניסוג עד הגבול הבינלאומי אבל בשום אופן לא נעזוב את עזה ואת שרם א-שייח בלי ערבויות יעילות ומוחלטות לחופש השיט – ויהי מה [...] עלינו להיאבק על דבר צודק – והכסף האמריקאי לא יכניע אותנו.⁴⁸

למרות דברים אלה, נראה כי עוד בראשית ינואר 1957 הגיע בן-גוריון לכלל הכרה כין אין מנוס מנסיגה מוחלטת מהשטחים שכבשה ישראל, ובכללם אזור המצרים ורצועת עזה. הלחץ מצד ארצות הברית על ישראל לסגת מיד ללא כל תנאים מוקדמים הלך וגבר. 3- בפברואר 1957 שיגר הנשיא אייזנהאואר לבן-גוריון מכתב אישי, ובו תבע מישראל לציית מיד וללא תנאי להחלטות האו"ם:

46 יומן בן-גוריון, 10.1.1957.

47 ארכיון בן-גוריון, שדה בוקר, תיק פרוטוקול ישיבות מיום 7.1.1957.

48 יומן בן-גוריון, 7.1.1957.

הצעד החיוני הראשון [להשכנת שלום במזרח התיכון] חייב להיות השלמת נסיגת כוחות ישראל אל מעבר לקווי שביבת הנשק [של 1949]. תקוותי הכנה היא שנסיגה זו תושלם בלי כל עיקוב נוסף.⁴⁹

נשיא ארצות הברית הוסיף כי אל לה לישראל להוסיף ולהתעלם מהחלטות האו"ם וכי התעלמות מתמשכת שכזו תביא כמעט בוודאות לידי הליכים נוספים באו"ם (סנקציות חמורות על ישראל), ואלה יפגעו פגיעה חמורה ביחסים בין ישראל ובין אומות אחרות, ובכלל זה ארצות הברית.⁵⁰ היה במכתבו זה של נשיא ארצות הברית איום מפורש על עתיד היחסים בין שתי המדינות אם תסרב ישראל לציית להחלטת עצרת האו"ם הקוראת לה לסגת מהשטחים שכבשה ממצרים.

מכתבו זה של נשיא ארצות הברית עורר זעם ומרידות רבה בבן-גוריון, ששכב חולה כמה שבועות: 'יעקב', קרא להרצוג,⁵¹ 'כתוב לו [לנשיא ארצות הברית] שיפגיז אותנו בקליעים מודרכים. יש לו קליעים אטומיים, מדוע לא ישלחם בנו? שיבצעו את הסנקציות שלהם'.⁵² בן-גוריון הנסער הציע לממשלה לדחות את דרישותיו של נשיא ארצות הברית. את תחושת התסכול והעלבון הוא ביטא באיגרת התשובה לנשיא ארצות הברית:

האם אין אנו זכאים לפי מגילת האו"ם לביטחון ולחופש מההתקפות ככול אומה אחרת? [...] האין זכות לתושבי ישראל להיות מובטחים מרצח ע"י

49 ארכיון בן-גוריון, חטיבת ההתכתבויות, 3.2.1957.

50 שם, ההדגשה שלי [ב"ן].

51 לדברי בר-זוהר, יעקב הרצוג היה למעשה 'שר החוץ בפועל' במשך כל מבצע סיני, ועל כן היה צמוד לבן-גוריון במשך כל המבצע וכן בתקופת המאבק של ישראל מסיני של המבצע עד נסיגתה המוחלטת של ישראל משטחי סיני במרס 1957. ראו את ספרו של מיכאל בר-זוהר, צפנח פענח – חייו ומותו של נסיך יהודי, תל אביב 2003, עמ' 125.

52 משה דיין, אבני דרך, ירושלים 1976, עמ' 328. בר-זוהר מוסיף כי הרצוג היה יועצו המדיני הבכיר של בן-גוריון 'ועשה עמו חלק גדול משעות היום והלילה'. לאחר שבן-גוריון היה שוכב לישון, היה הרצוג חוזר למשרדו, ומקדיש עוד שעות רבות לשיגור מברקים עם הנחיות למשלחות ישראל בחוף-לארץ ולשיחות טלפון עם הנציגים בכירות העולם. לא פעם היה שב לביתו של בן-גוריון בשעות הקטנות של הלילה, כדי להביא לו מברק חשוב או איגרת מדינית. הוא היה אחד האנשים הבודדים שהייתה לו הרשות להעיר את ראש-הממשלה. היה לו הסדר מיוחד עם פולה בן-גוריון – הוא היה מקיש על חלון חדרה, והיא עצמה הייתה פותחת לו את דלת הבית'. ראו: מיכאל בר-זוהר, צפנח פענח, עמ' 125.

כנופיות טרוריסטים המאורגנות ע"י מצרים, שהיא חברה באו"ם? האין זכות לאוניות ישראל לשוט בנתיבות מים בינלאומיים כזכות שישנה לאוניות שאר האומות? [...] היש להעלות על הדעת כי ארצות-הברית, ארץ החופש, השיוויון וזכויות האדם, תתמוך באפליה זו [נגד ישראל], ואמצעי או"ם יינקטו לאנוס אותנו ולשוב למצב המפקיר אותנו לרצח ולהסגר?⁵³

לחצה של ארצות הברית ותחושת הבידוד מול האו"ם גרמו לרבים במשרד החוץ כמו אבא אבן וגדעון רפאל, חברי המשלחת הישראלית באו"ם, לנקוט עמדה ותרנית ולחפש מוצא מהמשבר. היו אף שטענו כי אין לישראל אלא לוותר על תביעותיה כדי לא להביא לקרע גלוי עם ארצות הברית והאו"ם. במכתב סודי ששלח גדעון רפאל לידידו יעקב הרצוג ב-8 בפברואר 1957 הוא 'ערער בתוקף על העמדות שנקטה ישראל [ובן-גוריון עצמו]. הוא הביע ספק בתועלת של המאבק של ישראל מול אויבים וידידים כאחד, וביקר את התועלת שבעמידה מול סנקציות שיוטלו על ישראל',⁵⁴ אולם בן-גוריון נשאר בשלב ההוא איתן בעמדתו שלא לסגת בידיים ריקות.

ב-20 בפברואר 1957 כינס אייזנהאואר בבית הלבן את מנהיגי הקונגרס משתי המפלגות וניסה לשכנע אותם לאלץ את ישראל לסגת באמצעות הפעלת לחץ כלכלי, אך רוב חברי הקונגרס סרבו לתמוך בדרישתו זו של הנשיא. עוד באותו הערב פנה הנשיא המאוכזב ישירות אל העם האמריקני באמצעות שידור ישיר ברדיו ובטלוויזיה, והודיע כי בשל סירובה של ישראל להיענות להחלטות האו"ם ולסגת ללא תנאי מכל השטחים שכבשה אין לארצות הברית בְּרָרָה אלא לתמוך בהחלטת האו"ם להטיל סנקציות על ישראל. בעיני בן-גוריון היה נאומו של הנשיא אייזנהאואר בבחינת הכרזת מלחמה. היה קשה להאמין כי ארצות הברית תיסוג מעמדתה זו כאשר הנשיא בכבודו ובעצמו מצהיר עליה בדרמטיות רבה כל כך באמצעי התקשורת. בן-גוריון הבין שבשל דברים אלה של נשיא ארצות הברית הקרע בין ישראל לארצות הברית אינו נמנע. למחרת רשם בן-גוריון ביומנו: 'חוששני שאחרי נאום זה [נאומו של אייזנהאואר] אין אפשרות של הבנה הדדית [בין ישראל לארצות הברית]'.⁵⁵

המוצא לסבך נמצא ברגע האחרון. שר החוץ של ארצות הברית ג'ון פוסטר דאלאס, שהחלים זמנית מהניתוח שעבר,⁵⁶ החליט לשים קץ לקרע בין ארצות

53 ארכיון בן-גוריון, חטיבת ההתכתבויות, 8.2.1957.

54 מיכאל בר-זוהר, צפנת פענח, עמ' 135.

55 יומן בן-גוריון, 21.2.1957.

56 בשלהי 1956 חלה דאלאס בסרטן, ושנה מאוחר יותר הוא נפטר.

הברית ובין ישראל ולהביא את 'פרשת הנסיגה' לסיומה. הצרפתים, ובראשם של ראש הממשלה גי מולה ושר החוץ כריסטיאן פינו, הגיעו בסוף פברואר 1957 לארצות הברית כדי לשקם את היחסים עם האמריקנים, שנפגעו קשות בעקבות מלחמת סואץ. בשיחות שהתקיימו בין שני הצדדים עלו גם ענייניה של ישראל. הצרפתים חיפשו דרך שצרפת תוכל להימנע בה מלתמוך בסנקציות נגד ישראל, ובו בזמן לשקם את יחסיה עם המדינות הערביות, שכן אלה סיפקו לה את מרבית הנפט שצרכה. צרפת גם הייתה נתונה ללחצים גוברים של מדינות אירופה וברית נאט"ו, אשר סבלו גם הן ממחסור חמור בנפט עקב חסימת נאצר את התעלה, וחששו שמא יסרב שליט מצרים לפתוח אותה כול עוד ישראל מסרבת לסגת נסיגה מלא מסיני ומעזה. דאלאס ניצל את מצוקתה של צרפת, ותמרן במיומנות רבה את ראש ממשלתה ואת שר החוץ שלה. הוא הציע להם כי דווקא צרפת, בעלת בריתה הקרובה של ישראל, תציע לישראל הצעה שהיא לא תוכל לסרב לה, אך לאמתו של דבר הייתה זו הצעתו של דאלאס.⁵⁷ ב-27 בפברואר 1957 הבריק אבא אבן את 'הצעתו' של פינו: ישראל תצהיר על נסיגה מלאה מעזה על סמך 'ההנחה' שכוחות האו"ם יקבלו לידיהם את מלוא סמכויות השלטון הצבאי והאזרחי ברצועת עזה. כוחות האו"ם יישארו ברצועה עד הסדר השלום בין ישראל ובין מצרים. אם תפר מצרים את המצב הזה, תשמור ישראל על זכותה להגן על עצמה. ארצות הברית ומדינות נוספות יצהירו בישיבתה של העצרת הכללית שהן מאשרות את 'הנחתה' של ישראל, ובכך יעניקו בסיס בין-לאומי לעמדת ישראל.⁵⁸

ואכן, הישראלים התרשמו שההצעה מבית מדרשם של דאלאס-אייזנהאואר היא הצעתה של צרפת. בן-גוריון כתב ביומנו: 'מודיעים על איזו הצעה מפתיעה של פינו, קיבלנו תוכנה'.⁵⁹ כאשר קיבל בן-גוריון את המברק של אבן ובו 'הצעתו של פינו' הוא עיין במברק ואמר מיד להרצוג: 'בכך מסתיימת המערכה'.⁶⁰ עוד באותו הערב זימן בן-גוריון ישיבת ממשלה דחופה, ובשעה שתיים אחר חצות אושרה הצעה זו. ב-1 במרס 1957 הודיעה שרת החוץ גולדה מאיר בנאומה בפני עצרת האו"ם על נכונותה של ישראל לסגת משארם א-שיח' ומרצועת עזה.

57 מיכאל בר-זוהר, שם, עמ' 138. גזית מוסיף כי רעיונו של דאלאס גובש עם הנשיא אייזנהאואר עצמו. ראהו: מרדכי גזית, 'דוד בן-גוריון ורצועת עזה במבצע סיני', יהדות זמננו, 13 (תשנ"ט), עמ' 103-104.

58 שם.

59 שם.

60 שם.

נראה כי בן-גוריון מתח את החבל יותר מדי וחיפש מוצא של כבוד שיאפשר לו להיענות לדרישות האו"ם וארצות הברית ולמנוע בכך קרע עם מדינות העולם שיבודדו את ישראל. על רקע זה באה 'ההצעה הצרפתית' בזמן. בן-גוריון חושף ביומנו את מניעיו לקבלת 'ההצעה הצרפתית':

לפני הישיבה שוחחתי עם משה [דיין] ביחידות, ומסרתי לו על ההתפתחות ומדוע אני חייב לקבל הצעת פינו, כי בדיווחנו המוחלטת שגם צרפת עלולה להתרחק מאתנו מעמידה אותנו בסכנה — שלא נקבל נשק [...] ארה"ב [והאו"ם] יטילו עלינו סנקציות, ונישאר בלי ידיד אחד.⁶¹

כעבור עשרה ימים חשף בן-גוריון ביומנו שיקולים נוספים לקבלתו את 'ההצעה הצרפתית':

כניסת הצרפתים למציאת מוצא הכריעה במידה רבה את הכף — מכמה טעמים. אז היה ברור שזהו קצה גבול הוויתורים לנו. בעולם הזה אין לנו בשעה זו ידידים יותר נאמנים ומזוהים אתנו [מצרפת] [...] (2 בדחיית ההצעה הצרפתית ראיתי סכנה עצומה לעתידנו [...] אבל התוצאה על הרחיה — כי הצעה אחרת טובה ממנה לא תבוא — תהיה : 1) היותנו מנוודים ע"י או"ם כולל ארה"ב — בלי סנקציות או בסנקציות — אין זה מכריע, אף כי יש סוג סנקציות שהיה מכריע ומביס אותנו: סנקציות של דלק. 2) כעבור שנה או שנתיים יתכן שנאצר או יורשו יתקוף אותנו יחד עם בעלי בריתו. בידו יהיה נשק מעולה, חדיש מבריה"מ. איני בטוח שנשיג אז נשק — מצרפת. מאחרים בוודאי לא [...] מדינה אחרת הייתה עושה זאת. ואינני בטוח כלל וכלל שבמצב נידוי מצד כל העולם — תעשה זאת [צרפת] כעבור שנה-שנתיים. בלי נשק, ביחוד באויר, נהיה מחוסרי ישע.⁶²

בשבועות שקדמו להודעתה של ישראל בעצרת האו"ם דברר הסכמתה לפנות את צה"ל משארם א-שיח' שבסיני ומרצועת עזה הפנים בן-גוריון שהרצועה נהייתה אבן נגף במשא ומתן הדיפלומטי בין ישראל ובין האו"ם ויצרה קרע של ממש עם ארצות הברית.⁶³ נראה כי אט-אט הבשילה בבן-גוריון ההכרה כי למען רצועת עזה לא כדאי ליצור קרע שאינו ניתן לאיחוי עם ארצות הברית,

61 יומן בן-גוריון, 1957.2.28.

62 יומן בן-גוריון, 1957.3.10.

63 על עמדתו של בן-גוריון בעניין רצועת עזה במבצע סיני ולפני כן ראו: מרדכי גזית, 'דוד בן-גוריון, ורצועת עזה במבצע סיני', יהדות זמננו, 13 (תשנ"ט), עמ' 75-104.

עם האו"ם ועם רבות ממדינות העולם. ביטוי לכך אפשר לראות ביומנו מיום 10 במרס 1957, שהוא לא חסך בו את שבטו מהמתנגדים לנסיגתה של ישראל מעזה:

בגלל עזה איני מוכן לקחת על עצמי סיכון חמור ואיום זה. ועזה כשהיא לעצמה — היא צרה צרורה בכל התנאים [...] הסכנה היא כפולה! חמרית — כיצד נפרנס מאתיים אלף פליטים ושישים אלף תושבים קבועים? אולם גדולה מזו הסכנה הפוליטית. אין ספק שהפליטים ואחרים יעשו מעשי טרור [נגד ישראל]. הנכח לדכא אותו כאנגלים בקפריסין וצרפתים באלג'יר? בלי פתרון בעיית הפליטים, כלומר ישובם בארץ ערבית — רצועת עזה היא מארה וסכנה בכל התנאים. ובגללה אין לסכן בטחוננו בעתיד ולהיות מנודים בכל העולם.⁶⁴

ארצות הברית קיבלה בסיפוק רב את נכונותה של ישראל לסגת מרצועת עזה ומשארם א-שיח'. ביטוי לכך אפשר לראות באיגרתו של הנשיא אייזנהאואר לבן-גוריון מיום 2 במרס 1957, שהייתה בעלת נימה שונה בתכלית מנימת האיגרות הקודמות: 'אני מאמין כי לא תהיה לישראל כל סיבה להצטער [על הנסיגה] אחרי שתפעל בהתאם להרגשה התקיפה של כל הקהילה העולמית'.⁶⁵ נשיא ארצות הברית התייחס באיגרתו לתוכן נאומה של גולדה מאיר, שרת החוץ של ישראל בנאומה בפני עצרת האו"ם יום קודם לכן, שהיא הביעה בו תקוות וציפיות כי נסיגתה של ישראל תוביל לבסוף לשלום באזור ותבטיח את חופש השיט של ישראל במפרץ אילת והדגיש: ברצוני שתדע כי ארצות הברית [...] תשתדל שתקוות אלה לא יהיו לשווא'.⁶⁶ היה באיגרתו זו של נשיא ארצות הברית מעין מתן ערובות לישראל כי ארצות הברית תפעל להבטיח את חופש השיט של ישראל במפרץ אילת. בדברים אלה של נשיא ארצות הברית אפשר לראות הישג מדיני חשוב של ישראל.

ישראל נסוגה אפוא מעזה, וכוחות האו"ם תפסו את מקומה. כעבור ימים אחדים שב הממשל הצבאי של מצרים לעזה, אם כי במתכונת מצומצמת. הדבר עורר זעם רב בישראל, אך בן-גוריון החליט שלא להגיב על כך בפעולה צבאית. להערכתו של יעקב הרצוג, הסכים בן-גוריון לצעד זה של המצרים משום

64 יומן בן-גוריון, 10.3.1957.

65 ארכיון בן-גוריון, חטיבת ההתכתבויות, 2.3.1957.

66 שם.

שחשש כי תוך מאבקה על מעמד הרצועה עלולה ישראל לאבד את הישגה הגדול – חופש שיט במפרץ אילת.⁶⁷ ארצות הברית אכן פעלה להבטיח את חופש השיט של ישראל במפרץ אילת, ומלבד זה, בהתאם להסדר חשאי שנרקם בין מצרים למחלקת המדינה של ארצות הברית ולמזכיר האו"ם דאג האמרשלד, חדלו המצרים מפעולות טרור נגד ישראל מבסיסי הרצועה.⁶⁸

הישגיה של ישראל בעקבות מבצע סיני

בכואנו לסכם את מבצע סיני יש להתייחס לכמה תוצאות חשובות: ראשית, יש להדגיש כי המעצמות הקולוניאליסטיות הוותיקות (צרפת ובריטניה) נחלו מפלה מוחצת ולא השיגו כלל את מטרתן. נאצר לא התמוטט ולא הודח מתפקידו כמו שקיוו הצרפתים והבריטים (וכן ישראל); נהפוך הוא, לאחר מבצע סיני נהיה נאצר המנהיג הלא מעורער של העולם הערבי ואחד המנהיגים הנערצים ביותר בעולם השלישי – נאצר השיג את מעמדו זה בעקבות זאת שעמד בהצלחה מול שתי מעצמות קולוניאליות אשר איבדו סופית את אחיזתן במזרח התיכון. המפסידה הגדולה במלחמת סואץ הייתה בריטניה; לא זו בלבד שהבריטים לא השיגו את מטרותיהם ונאלצו לסגת מאזור התעלה, אלא שבבריטניה עצמה גבר הקטרוג על ראש הממשלה סר אנטוני אידן בשל שיקוליו לצאת למהלך הכושל. הלהץ של דעת הקהל הבריטית וביקורת נוקבת שמתחו חברי הקבינט עצמו על אידן הביאו להתפטרותו במרס 1957.

למדינת ישראל הביאה מלחמת סיני כמה הישגים חשובים; המלחמה הביאה לעשר שנות רגיעה בישראל, הגבולות שקטו, ואנשי הפדאיון לא שבו לעזה. השקט בגבולותיה של ישראל ששרר עד מלחמת ששת הימים הופר רק לעתים רחוקות: מצרי טיראן נפתחו לכלי שיט של ישראל ונשארו פתוחים עד מאי 1967. הדבר אפשר את פיתוחו ואת שגשוגו של נמל אילת ואת הנחתו של צינור הנפט מאילת לחוף הים התיכון. צה"ל שיקם את כוח הרתעתו, שדומה כי נתערער ערב היציאה למלחמה בעקבות עסקת הנשק הצ'כית-מצרית. העשור השקט שלאחר מבצע סיני אפשר לצה"ל להתאמן בשיטות לחימה חדישות, לקלוט נשק מודרני (בעיקר מצרפת), ולבנות חיל אוויר מהמודרניים והחזקים

67 מיכאל בר-זוהר, צפנח פענת, עמ' 141.

68 שם.

שבצבאות תכל. התעצמותו של צה"ל בעשור ההוא אפשרה את הניצחון המזוהר במלחמת ששת הימים. כללו של דבר, בעקבות מלחמת סיני התפתחה ישראל ממדינה צעירה שאיום מרחף מעל קיומה למדינה שיש להתחשב בכוחה ובאינטרסים שלה בשל עצמתה הצבאית.

גם במישור הבין־לאומי יצאה ישראל מחוזקת מתוצאות מלחמת סיני. בעשור שבין מלחמת סיני למלחמת ששת הימים ידעה ישראל פריחה מדינית חסרת תקדים, וקשרה יחסי מסחר ותרבות ענפים עם מדינות אסיה ואפריקה. היחסים עם מדינות המערב שופרו גם הם. אט־אט פגה החשדנות שאפיינה את יחסה של ישראל לבריטניה מאז ימי הספר הלבן של 1939 ובעשור הראשון לקיומה של המדינה. משלהי שנות החמישים הלכו והתהדרקו היחסים בין שתי המדינות. מערכת קדש חיזקה מאוד גם את היחסים שבין צרפת לישראל, ואלה הלכו והתהדרקו עד שנת 1967, אז החליט נשיא צרפת דה־גול להפנות עורף לירידות ולתמוך בצד הערבי בסכסוך עם ישראל. בעשור שבין 1957-1967 נעשתה צרפת ידידה הגדולה ביותר של ישראל וספקית הנשק העיקרית שלה. מלבד הנשק החדיש שסיפקו הצרפתים לישראל, הם העניקו לה ידע וציוד לבנייתו של כור אטומי בדימונה בשנת 1958.⁶⁹

סיכום

בן־גוריון העריך עוד לפני יציאתו למבצע סיני כי ברית המועצות וארצות הברית יפעילו על ישראל לחצים כבדים לסגת מסיני ומרצועת עזה, אך הבין כי הלאמת נאצר את התעלה יצרה הזדמנות חד־פעמית לשיתוף פעולה בין ישראל לבריטניה ולצרפת. בן־גוריון העריך כי 'הסיכוב השני' בין ישראל ובין מדינות ערב אינו נמנע. הוא העדיף לנצל את ההזדמנות לשיתוף פעולה זה – בלי להתעלם מהלחצים הבין־לאומיים הצפויים על ישראל ולקבל את ההחלטה הנועזת לצאת למבצע סיני.

עם זאת, נראה כי עצמת הלחץ שהפעילו ארצות הברית בכלל והנשיא אייזנהאואר בפרט על ישראל בדרישתו לסגת משטחי סיני ומרצועת עזה הפתיעה את בן־גוריון. בן־גוריון התאכזב מעמדתה של ארצות הברית, ובייחוד מעמדתו של נשיאה, אך הבין כי ללא נסיגה משטחי סיני ועזה תישאר ישראל

69 על הקשר שבין ההכנות שהושגו בין צרפת לישראל ערב היציאה למבצע סיני ובין שאלת כושר ההרתעה הגרעיני של ישראל ראו: שלמה אהרונסון, 'אור חדש על דוקטרינת "המחסה ליום סגריר"', עיונים בתקומת ישראל, 2 (1992), עמ' 141-165.

מבודדת כלכלית ומדינית בעולם. תלותה הכלכלית והמדינית של ישראל בארצות הברית היא-היא שהניעה את בן-גוריון לסגת מהשטחים שכבשה ישראל במלחמת סיני.⁷⁰

למרות המתיחות שנוצרה בין ישראל לארצות הברית בעקבות מבצע סיני, הובילה נכונותה של ישראל לסגת מהשטחים אשר כבשה במצרים בעקבות הלחץ הכבד שהופעל עליה מצד ארצות הברית למפנה היסטורי חשוב ביותר ביחסי ישראל-ארצות הברית. דווקא משום שארצות הברית עמדה בראש הלחץ הדיפלומטי אשר דרש את נסיגתה של ישראל התפתחה בתוך המערכת הפוליטית שלה הבנה מופלגת לבעיותיה של ישראל ואהדה לדרישותיה הצורקות לשלום ולביטחון. בשל דרישתה הנמרצת של ממשלת ארצות הברית לנסיגתה של ישראל היא הייתה – מבחינה מוסרית ופסיכולוגית – בעלת מחויבות לשלומה ולביטחונה של ישראל.⁷¹ בעקבות הלחצים שהפעילו האמריקנים על ישראל לסגת משטחי מצרים לאחר מבצע סיני ראתה ארצות הברית את עצמה מחויבת לביטחונה של ישראל, ולא ראתה רשות לעצמה לחזור ולדרוש נסיגה מצד ישראל בלי להביא לידי סיום את עצם הקונפליקט.⁷² ואכן, מסמכי משרד החוץ של ארצות הברית שפורסמו לאחרונה חושפים כי לאחר מלחמת 1967, כאשר ביקשו המצרים מן האמריקנים לאלץ את ישראל לסגת מסיני בלי להביא לסיום את הקונפליקט בין שתי המדינות וללא חתימה על חוזה שלום התנגדו לכך האמריקנים בנחרצות בטענה כי ארצות הברית לא תוכל לאלף את ישראל לקבל הסכם כפוי; בשיחות שהתקיימו בניו יורק ב-3 באוקטובר 1967 בין תת-שר החוץ של ארצות הברית ג'וזף ססקו ובין שר החוץ של מצרים מוחמד ריאד הבהיר ססקו: 'אם נבקש מישראל לסגת על בסיס ההבטחה שהכול יהיה בסדר, הם יצחקו לנו בפנים. גישה זו נוסתה ב-1957 ונכשלה'.⁷³

70 יש לזכור כי ישראל הייתה מזוהה לחלוטין עם המערב, ובייחוד עם ארצות הברית, עוד משנת 1950 כאשר תמכה בכוחות המערב במלחמת קוראה. תלותה הכלכלית של ישראל החלה עוד ב-1949, בעת שאישרה וושינגטון לראשונה את המלווה הכלכלי לישראל. ראו בעניין זה: בוועז וונטיק, יחסי ישראל-בריה"מ 1947-1956, עבודה לשם קבלת התואר מוסמך, המחלקה להיסטוריה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2003.

71 מרדכי בראון, 'מערכת סיני – גורמים והישגים', סקירה חודשית, 33 (10-11) (1986), עמ' 14.

72 שם.

73 *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol. XIX, Arab-Israeli Crisis and War, 1967*, US Government Printing Office, Washington 2004, Doc. 204

לדעתי, מחויבות ארצות הברית לביטחונה של ישראל היא ההישג החשוב ביותר של מערכת סיני. כאמור הישג זה הושג בעקבות מערכת הלחצים שהפעילו האמריקנים על ישראל לסגת מהשטחים שכבשה במערכת קדש. בעשור שלאחר מכן הבינה ארצות הברית כי על רקע ירידת מעמדן של בעלות בריתה בריטניה וצרפת באזור המזרח התיכון, עליה להתערב התערבות מסיבית יותר בזירה זו כדי למנוע את נפילתו של האזור כולו לידיים סובייטיות. מתוקף היותה של ישראל מזוהה עם המערב הלכו והתהדקו היחסים בין ארצות הברית לישראל בעשור שלאחר מלחמת סיני והגיעו לשיאם במלחמת 1967 ולאחריה, כאשר נהייתה ארצות הברית ספקית הנשק העיקרית של ישראל ובמידה מכרעת גם מקור חוסנה הכלכלי.